

GEOGRAFSKE OSNOVE I PROBLEMI VALORIZACIJE ŠIREG PROSTORA ČEMERNA

Rajko Gnjato *

Visokoplaninski prostor istočne Hercegovine integralna je geografska cjelina, u kojoj morfološka i funkcionalna cjelina Čemerno, sa istoimenim prevojem (1329 m) i naseljem, ima poseban značaj. U pitanju su vrijednosti od šireg značaja, o čemu govorimo u narednim razmatranjima.

U analizi elemenata vezanih za funkcije i probleme valorizacije Čemerna, uključujući i neposredan okolni prostor, neophodno je osvrnuti se na nekoliko pitanja. Jedno od osnovnih vezano je za valorizaciju geografskog položaja Čemerna, odnosno regionalno-geografskog i saobraćajno-geografskog položaja, kao osnovnih komponenti geografskog položaja shvaćenog u najširem značenju. Prije toga, nekoliko riječi o topografskom smještaju Čemerna. Prostorna cjelina o kojoj govorimo, Čemerno sa okolnim prostorom, dio je površi i brda krajnjeg sjeveroistočnog dijela Hercegovine. Prostorno i morfološki Čemerno je određeno (uokvireno) višim planinskim prostorom: Lebršnikom (1859 m), Živnjom (1695 m), Volujakom (2337 m)...

Relativno visoka planinska površ Čemerno (1300-1500 m) sa još višim planinama što je zatvaraju determinisali su osnovna prirodna, posebno klimatska i fito-geografska obilježja prostora. Obilne snježne padavine, tokom zimskog perioda, predstavljaju jedan od osnovnih problema valorizacije saobraćajno-geografskog položaja Čemerna, jedne od najvažnijih funkcija tog prostora.

* Doc. dr Rajko Gnjato,
ODSJEK ZA GEOGRAFIJU PRIRODNO-MATEMATIČKOG FAKULTETA,
YU 71000 Sarajevo, Vojvode Putnika 43a.

Međutim, nezavisno od problema, prevoj Čemerno, u skladu sa njegovom osnovnom funkcijom, ključna je tačka planinskog dijela istočne Hercegovine. Položaj na kontaktu velikih morfoloških i funkcionalnih cjelina mediteranskih i planinsko-kotlinskih odlika, te posebno prirodna predisponiranost putnog pravca, koji je još od rimskog, te kroz period srednjeg i novog vijeka povezivao mediteranski sa planinsko-kotlinskim i panonskim prostorom preko Čemerna, odnosno istoimenog prevoja, u potrebnoj mjeri naglašavaju njegov regionalno-geografski, te saobraćajno-geografski položaj i značaj.

Više je nego sigurno da je saobraćajna funkcija Čemerna posebno došla do izražaja od momenta ukidanja pruge uskog kolosijeka Čapljina-Trebinje-Bileća-Nikšić (1975. godine), kada je glavna robnog i putničkog prometa kroz istočnu Hercegovinu, umjesto željeznicom, preusmjerena na glavni cestovni i magistralni pravac, koji preko prevoja Čemerno povezuje tri glavne makro-regionalne cjeline Jugoslavije. Na žalost, ovaj vrlo važan cestovni pravac ne zadovoljava savremene zahtjeve brzog i sigurnog prometa. U ljetnom periodu velika frekvencija saobraćaja, a u zimskom obilne snježne padavine i niske temperature, te posebno uska i krivudava cesta, ugrožavaju bezbjednost učesnika u saobraćaju.

Jedna od važnih funkcija Čemerna, uključujući i okolni planinski prostor, ogleda se u tradicionalnom stočarstvu. Kada je u pitanju stočarstvo Čemerna, uglavnom se radi o autohtonim stočarima. Međutim, u novije vrijeme, u neposredan prostor Čemerna, "probijaju" se i stočari iz istočno-hercegovačkih Rudina, posebno okolnih sela Bileće.

Čemerno, te okolni planinski prostori Lebršnika, Volujaka i dr., pružaju izvanredne mogućnosti za razvoj stočarstva, kako ovčarstva, tako i govedarstva, bilo da se radi o ekstenzivnom ili intenzivnom, polunomadskom (katunskom) ili stajnom (mjesnom) stočarenju. Prostrani pašnjaci Čemerna i bogatstvo izvora kvalitetne vode, na kontaktu vodopropusnih krečnjaka i dolomita sa vododrživim flišom, dovoljna su prirodna osnova za razvoj stočarstva, posebno katunskog tipa, podrazumijevajući stočarstvo kao osnovnu djelatnost autohtonog stanovništva. Na žalost, malobrojno stanovništvo Čemerna, svega dvadesetak domaćinstava sa nešto više od 100 stanovnika, sve je manje u mogućnosti da se bavi ovim vrijednim i jednostavnim poslom. Primjera radi, danas se na Čemernu uzgaja oko 500 grla sitne i oko 150 grla krupne stoke. Svakako, ove podatke nije potrebno komentarisati.

Dug period neprimjerenog odnosa "države" prema selu, posebno selima brdsko-planinskih prostora, rezultirao je snažnim eksodusom i devastacijom svih funkcija ruralnih prostora, pa i ovog o kojem govorimo.

Naša zapažanja savremenih odlika razvoja tzv. katunskog stočarstva na Čemernu, kao i na okolnim planinskim prostorima, idu u prilog zagovornika o mogućnostima i potrebama revitalizacije brdsko-planinskih prostora. U posljednjih desetak godina, primjećujemo sve veći interes stanovnika pasivnih hercegovačkih Rudina za tradicionalnim katunskim stočarenjem. Svakako, u pitanju su sve teži egzistencijalni uslovi života u pomenutim prostorima, kao odraz opšteg kriznog razvoja, naročito karstnih prostora.

Poslije saobraćajne i poljoprivredne, odnosno, stočarske, na treće mjesto dolazi turistička funkcija Čemerna. Pri ovoj konstataciji mislimo na potencijalne mogućnosti valorizacije šireg prostora Čemerna, kako prirodnih, tako i antropogenih motiva turističke ponude.

Kada je u pitanju razvoj zimskog turizma, po našim ocjenama, prostor Čemerna ne pruža posebno povoljne uslove, i pored obilnih i dugotrajnih snježnih padavina, jer Čemerno je poznato po veoma hladnim zimama. Srednja temperatura npr. januara kreće se i ispod -4 stepena C, a često, se javljaju i ekstremno niske temperature, praćene jakim sjevernim i sjeverozapadnim vjetrovima, a i magle su česta pojava.

Ukoliko ovim nepovoljnostima dodamo i prilično loše staze na Čemernu (kratke staze malih padova), te loše saobraćajne veze sa bilo kojim okolnim potencijalnim turističkim emisionim centrima, dobićemo realnu sliku "perspektiva" razvoja zimskog turizma na Čemernu. Mogli bi se još navesti brojni faktori koji ne idu u prilog razvoju pomenutog turizma. Među njima, posebno značajan je onaj koji se tiče već afirmisanih zimskih turističkih centara u Bosni i Hercegovini. Sasvim sigurno, u nepoštednoj konkurenciji sa turističkim centrima, kao što su Jahorina, Igman, Bjelašnica i dr., Čemerno je centar trećerazrednog značaja. Na žalost, gaje se nade u mogućnost razvoja zimskog turizma na Čemernu, i što je još gore, u to se ulažu napori.

Kada se govori o turizmu Čemerna i okolnog planinskog prostora, realno je zagovarati razvoj tranzitnog, izletničkog, zdravstvenog, lovnog, seoskog i sličnih vidova i oblika turizma i turističkih kretanja. Svakako, ove potencijalne mogućnosti razvoja turizma isključivo su vezane za topliji dio godine. Izgradnja dodatnih uslužnih, odnosno, receptivnih objekata na Čemernu, te dovršenje radova na izgradnji motela na samom prevoju Čemerno, mogli bi doprinijeti našim predviđanjima.

Usput rečeno, u neposrednoj blizini prevoja Čemerno izgrađeno je turističko naselje sa preko četrdeset objekata u privatnom vlasništvu. Najintenzivnije korištenje pomenutih objekata vezano je za ljetni dio godine, što je i razumljivo, s obzirom na opšte uslove i mogućnosti boravka na tom prostoru.

Generalno uzevši, prostor Čemerna sa okolnim planinskim prostorima, uključujući i jezero Klinje, vrijedan je turistički potencijal visokog dijela istočne Hercegovine, prvenstveno po atraktivnosti prirodnih, mada se ni antropogeni turistički motivi ne mogu zanemariti. Kada će se i u kojoj mjeri taj potencijal valorizovati ostaje nam da vidimo.

Izuzimajući saobraćajnu funkciju Čemerna, razvoj stočarstva kao i turizma u tom, a i u širem prostoru, bez obzira na nivo razvijenosti i perspektive, ozbiljno je ugrožen sve vidnijim i jače izraženim negativnim posljedicama vezanim za razvoj rudarstva i energetike u gatačkom ugljenom basenu. Naime, vitalni prostori i jedne i druge grane privrednog razvoja, nalaze se maksimalno dvadesetak kilometara udaljeni od TE Gacko, čime su izloženi najneposrednijem štetnom djelovanju otpadnog materijala - polutanata (produkata sagorijevanja).

Kontinuirana praćenja kvaliteta atmosfere, voda i zemljišta, metodom uzimanja uzoraka sa stajnih mjernih stanica, već odavno pokazuju slabiji kvalitet od "nultog" stanja.

Brojni su faktori vezani za ukupan rad TE Gacko i Rudnika. Oni na posredan ili neposredan način doprinose devastaciji fiziološki zdrave životne sredine visokog dijela istočne Hercegovine, u dogledno vrijeme i znatno šireg prostora. U ovom pogledu, i lokacija TE je nepovoljna, posmatrano sa aspekta učestalosti i jačine vjetrova s jedne, i položaja agrarnih prostora, te turističkih objekata s druge strane. Obje vrijednosti intenzivno su napadnute štetnim materijama - polutantima, zahvaljujući, između ostalog, i lokaciji TE Gacko.

Položaj tzv. deponije Šljačište, u prostoru karstne visoravni Dražljevo, na visini od preko 1000 m, problem je od prvorazrednog značaja. Neposredna okolina deponije (udubljenje u kojem se odlažu ogromne količine produkata sagorijevanja sa koncentracijom pH iznad 12) ima tradicionalno stočarsku funkciju. Pepeo deponije, izložen snažnim vjetrovima, biva raznesen po okolnom prostoru, što najneposrednije utiče na uništavanje vegetacijskog pokrivača. Devastacija vegetacije uočljiva je i vizuelno, a morbidnost prostora i gubljenje tradicionalne funkcije su neizbježni. Usput rečeno, deponija Šljačište predstavlja i potencijalnu opasnost za cjelokupno snabdijevanje stanovništva pitkom vodom istočne Hercegovine, pa i šire. Ukoliko bi otpadne materije, iz pomenute deponije, dospjele u sistem podzemnih voda, to bi bila prava katastrofa.

Uvidom u analize voda visokog dijela Istočne Hercegovine, dolazimo do podataka koji ilustruju narušavanje njihovog kvaliteta. Prvenstveno to se odnosi na jezero Klinje, koje za naša razmatranja ima važnu funkciju, premda je kvalitet vode još zadovoljavajući. Ista konstatacija važi i za vodotok Vrbu. Ipak, kada je u pitanju kvalitet voda, kao posljedica rada TE, najugroženije su vode Gatačkog polja Gračanica i Mušnica.

"U toku 1989. godine izvršeno je uzimanje uzoraka tla na širem području Gacka radi kontrole stepena potencijalne zagađenosti... Analiza uzoraka u laboratoriji izvršena je na stanje ukupnog i sulfatnog sumpora, te sadržaj nekih mikro-elemenata i teških metala. Analizirani elementi su Pb, Cd, Ni, Co, Zn, Mn, Fe i Cu. Ova istraživanja nisu pokazala značajniju akumulaciju štetnih elemenata u zemljištu, ali su ukazala na neke moguće posljedice koje se mogu egzaktnije dokazati drugačijim metodskim postupkom".

Slične konstatacije vezane su i za rezultate analiza atmosfere. Ovom prilikom nismo u mogućnosti šire govoriti o svim aspektima vezanim za stvarne i potencijalne opasnosti i posljedice rada TE Gacko. Naša predviđanja da će doći do ozbiljnih narušavanja zdrave životne sredine visokog dijela Istočne Hercegovine, pa i šire, što će dovesti u pitanje tradicionalni razvoj stočarstva u najugroženijim prostorima, razvoj zemljoradnje, posebno u Gatačkom polju, te umnogome oslabiti atraktivnost prirodnih motiva turističke ponude visokog dijela istočne Hercegovine, posebno šireg prostora Čemerna.

LITERATURA:

1. R. Gnjato: Istočna Hercegovina - problemi kompleksnog regionalnog razvoja. Doktorska disertacija, Sarajevo, 1988.
2. Kontrola stepena zagađenosti zemljišta sumporom i teškim metalima kao posljedica emisije dimnih gasova i letećeg pepela (prašine) na širem području. Elaborat, TE Gacko.

SUMMARY

THE GEOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND THE PROBLEMS OF VALORIZATION OF THE ČEMERNO AREA

The traditional traffic-geographic and cattle breeding function together with the development of tourism in the warmer period of the year are the principal levers of the present-day in the future development of Čemerno. The development of mining and energetics in the Gacko coal basin present the main problem of harming the healthy ecoystem of the surroung space, which can have undesirable effects in the development of agriculture and tourism in the mountainous part of Eastern Herzegovina.

